

Pieter Kloosterman en Aaltje van der Kaap

'De man, die stond aan de wieg van Klazienaveen'

Pieter Kloosterman werd op 15 augustus 1849 geboren in Zevenhuizen (Groningen) als zoon van Sipke Pieters Kloosterman, vervener, winkelier en koopman en Tjipkjen Jitzes van der Vinnen, die bij haar huwelijk pas zeventien jaar was.

Pieter Kloosterman.

Rond het midden van de negentiende eeuw waren de vooruitzichten in het veen van het Groningse Westerkwartier vermoedelijk niet al te best, want in korte tijd verruilde een aantal families Groningen voor het Drentse Drouwenerveld om daar in het veen te gaan werken. Dat gold bijvoorbeeld voor het gezin van Harm van der Kaap en de families Heldring en Kloosterman, families die ook familieverbanden met elkaar aangingen.

In 1868 werd Pieter ingeschreven in het leger en zou, met het lotnummer 29, moeten opkomen voor de lichte 1869. Hij huurde echter een plaatsvervanger in die op 4 mei 1869 voor hem werd ingelijfd bij het regiment Veldartillerie en op 14 januari 1870 een vrijwillige verbintenis aanging met voornoemd regiment.

Oom Pieter

Een oom en naamgenoot van Pieter, een jongere broer van zijn vader, kwam op 13 april 1859 in Sebaldeburen op 32-jarige leeftijd door verdrinking om het leven. De Provinciale Groninger Courant meldt op zaterdag 16 april 1859:

"Eergisterenmiddag passeerden drie personen, wonende te Zevenhuizen, met een vracht bijen langs den Woldweg onder Sebaldeburen en geraakten, schoon zij bij den wagen aanliepen, even voorbij de Oude Gaarkeuken, bij het omslaan van het achterstel van den wagen en het afslaan der ladders, met de bijen en al wat op den wagen bevond, in de daarlangs aanwezige sloot, ten gevolge waarvan een man, van 32 jaar (Pieter Kloosterman), daarbij verdronken is. De beide anderen, waarvan de eene tot aan het midden en de andere tot aan den kin in het water heeft gestaan, zijn, zover men weet, er met den schrik afgekomen. De verongelukte laat ene bedroefde weduwe en twee kinderen na (het derde kind is na zijn dood geboren en kreeg de naam Pieterdina). De heer burgemeester der gemeente Grootegast heeft, nadat zijne edelachtbare van het voorval kennis had bekomen, vergezeld van een wethouder en een geneeskundige, zich onmiddellijk naar de plaats des ongevals begeven, aldaar het nodige onderzoek in het werk gesteld en eene lijkschouwing bij den verongelukte doen verrichten".¹

Pieter trouwde op 27 februari 1874 in Borger met Aaltje van der Kaap die hij al uit Zevenhuizen zal hebben gekend. Aaltje van der Kaap was het achtste kind uit het tweede huwelijk van Harm van der Kaap, met Aaltje Alberts Mulder, en werd geboren in Zevenhuizen op 2 december 1847.

Aaltje Kloosterman.

¹ <http://www.rodenboog.nl/verhalen/archief/verdrinkt.html>

Aaltje van der Kaap.

Pieter Kloosterman en Aaltje van der Kaap.

Kinderen van Pieter en Aaltje

Aaltje van der Kaap met (aangetrouwde) kinderen en enkele kleinkinderen. Van links naar rechts:

- Sipke Kloosterman
- Hendrik Wind (Coevorden)
- Tjalling Helderling (Klazienaveen)
- Hendrik Visscher (Coevorden)
- Lieni (Engeliëna Jantje) Kloosterman (dochter van Sipke Kloosterman en Neltje Smid)
- Lute Wind (Hoogeveen)
- Wolter Willem Jager Bruining (Den Haag)
- Co Wind (Dochter van Hendrik Wind en Fokkelien Kloosterman)
- Jan Visser (Zoon van Hendrik Visscher en Aaltje Kloosterman)
- Tjip Jager Bruining-Kloosterman
- Alie (Aaltje Pietertje) Kloosterman (Dochter van Sipke Kloosterman en Neltje Smid)
- Aaltje (Zus) (Dochter van Lute Wind en Roelfien Kloosterman)
- Opoë Kloosterman (Aaltje Kloosterman van der Kaap)
- Piet Wind (Zoon van Hendrik Wind en Fokkeliena (Fokje) Kloosterman
- Aaltje Visscher-Kloosterman
- Teuni Visscher (Dochter van Aaltje Visscher en Hendrik Visscher). Zij staat achter haar moeder Aaltje Visscher
- Eep Wind (Zoon van Hendrik Wind en Fokkeliena (Fokje) Kloosterman. Hij staat naast Teuni.
- Roelfien (Roel) Wind – Kloosterman
- Engeliëna Helderling – Kloosterman
- Neltje Kloosterman – Smid
- Fokkeliena Wind – Kloosterman
- Femmiëna (Mien) Kloosterman (gehuwd met Gijsbert Pellicaan)

Van links naar rechts (boven/ staand)

- Tjalling Heldring, gehuwd met Engelina
- Neltje Smid, gehuwd met Sipke
- Sipke Kloosterman, gehuwd met Neltje Smid
- Wolter Willem Jager Bruining, gehuwd met Tjijptje
- Hendrik Visscher, gehuwd met Aaltje
- Roelfien Kloosterman, gehuwd met Lutte Wind
- Lutte Wind, gehuwd met Roelfien

Van links naar rechts (zittend)

- Engelina Kloosterman, gehuwd met Tjalling Heldring
- Tjijptje Kloosterman, gehuwd met Wolter W. Jager Bruining
- Aaltje Kloosterman van der Kaap, grootmoeder
- Hazina Harmiena (Sien) Kloosterman, gehuwd met Albertus Bosch
- Aaltje Kloosterman, gehuwd met Hendrik Visscher
- Femmiena Fokkelien Kloosterman, gehuwd geweest met Gijsbert Pellicaan
- Fokkeliena Kloosterman, gehuwd met Hendrik Herman Wind

Uit het huwelijk van Pieter en Aaltje werden elf kinderen geboren. Tjijptje, het oudste kind, werd geboren op 4 augustus 1874 in Drouwenermond. Zij trouwde op 12 november 1895 in Emmen met Wolter Willem Jager Bruining (hoofd der school, woonachtig in Zwinderen), geboren op 4 november 1869 in Nieuw-Dordrecht (Emmen), zoon van Jakob Bruining (hoofd der school) en Roelofje Jager.

Dochter Aaltje die op 10 januari 1876 in Nieuw-Buinen het levenslicht zag werd nauwelijks een jaar, zij stierf al op 18 januari 1877.

Sipke die een paar maanden later geboren werd (17 maart 1877) trouwde op 2 mei 1918 in Gramsbergen met Neltje Smid, geboren op 17 maart 1893 in Nieuw-Buinen, dochter van Engbert Smid en Jantje Mellema. Zij verhuisden op 26 maart 1920 naar een boerderij in Dedemsvaart en op 26 maart 1927 naar Zwolle.

*S. Kloosterman
en
N. Smid*

*hebben de eer U kennis te geven van hun
voorgenomen huwelijk, waarvan de vol-
trekking D. V. zal plaats hebben op
Donderdag 2 Mei. Huwelijksinzege-
ning 's nam. 2 uur in de Gereformeerde
kerk te de Krim.*

*Klaassenaveon (Dr.) } 18 April 1918.
De Krim (O.) }*

Graf van Sipke en Neltje op begraafplaats Bergklooster in Zwolle.

Een volgende dochter kreeg opnieuw de naam Aaltje, iets dat veel vaker voorkwam in de negentiende eeuw. Zij werd geboren op 27 maart 1878 in Nieuw-Buinen en trouwde op 17 mei 1899 in Emmen met Hendrik Visscher, geboren op 10 augustus 1872 in het Overijsselse Den Ham, zoon van Teunis Visscher (winkelier) en Aleida Maria Hartman.

Teunis Visscher en Aleida Maria Hartman.

Hendrik was werkzaam bij een margarinefabrikant, werkte als agent van een Amerikaanse Oliemaatschappij en leverde huis aan huis petroleum via een tankwagen met twee paarden ervoor en met Willem Pater uit Erica als voerman.

Pijpe Drop en De Automaat

'Pijpe Drop' van P. Koenen is één van de eerste reclame-stripfiguren. De avonturen van dit negertje stonden in de jaren dertig in De Automaat, het blad van de olieman, die in die tijd de brandstof nog huis aan huis verspreidde. Het werd uitgebracht als het wekelijkse reclameblad van de "N.V. Maatschappij tot detailverkoop van petroleum".

Het blad zou al lang vergeten zijn, ware het niet, dat het de strip 'Pijpe Drop' (1930) bevatte, met aan het slot de ijzersterke slogan: 'Hoe 't verder Pijpe Drop vergaat, staat in de volgende Automaat'.

Een dergelijke strip zou in onze multiculturele maatschappij tegenwoordig ondenkbaar zijn, maar gold in de tijd waarin het verscheen als onschuldig vermaak en was zeer populair.²

Hendrik was bedrijfsleider bij de turfstrooiselfabriek van Verhoeven en werd na 1911 firmant in de turfstrooiselfabriek Visscher, Gorter & Helderling te Nieuw-Amsterdam (Helderling is vermoedelijk Tjalling Helderling, getrouwd met Engeline Kloosterman). In 1913 wordt de drijvende turfstrooisel fabriek "de Samenwerking" ingebracht, die vroeger van Theodorus Verhoeven was geweest.

² <https://www.lambiek.net/aanvang/1930reclame.htm>

Hendrik was ook eigenaar van de N.V. Visschers Consumptiefabrieken (margarine en beschuit). In 1920 kocht hij het hotelpand (logement) van Jan Oldenkamp aan de Vaart Noordzijde in Nieuw-Amsterdam (bij het eindpunt van de tram uit Hoogeveen) voor de in 1919 opgerichte Drents Groningse Bank waar hij commissaris was. Deze bank verdween in 1927 wegens geschillen tussen de hoofddirecteur en de commissarissen. In het pand van de bank vestigde zich in 1928 de NV Eerste Drentsche Kledingindustrie. In 1925 verhuisde Hendrik naar Coevorden en later naar Aalten.

Engelina, geboren op 4 januari 1880 in Stadskanaal (en overleden op 1 maart 1964 in Klazienaveen), trouwde op 26 april 1900 in Emmen met Tjalling Heldring, geboren op 20 november 1873 in Ooststellingwerf en overleden op 3 februari 1967 in Emmen. Beiden hadden een certificaat van onvermogen. Tjalling, die behoorde tot de christelijk afgescheiden kerk, was oorspronkelijk schoenmakersknecht.

Tjalling Heldring

Tjalling Heldring was de zoon van Jakob Heldring, in Oranjedorp (bij Emmen) veenbaas voor notaris Mr. Jelle Zijlstra uit Langweer. Op 30 april 1882 werd hij zelfstandige vervener te Emmen.

Jakob Heldring was de zoon van schoenmakersknecht Tjalling Jacobs Helderling en Antje van der Kaap, de tante van Aaltje van der Kaap die op zondag 29 juli 1832 in Leek trouwde met Pieter Kloosterman. Tjalling stierf op 5 mei 1863 in Ooststellingwerf.

Van de meeste voorouders uit de negentiende eeuw weten we niet hoe ze eruitzagen, omdat er van hen geen foto's zijn, laat staan schilderijen. Maar van Tjalling kunnen we ons, dankzij zijn militiegegevens wel een beeld vormen. Hij was bepaald klein van stuk, ongeveer 1 meter 60 (1 el 599 streep) en had een rood hoofd met een breed voorhoofd, een ronde kin en letterlijk een grote mond. Hij had blauwe ogen.

Antje stierf op 27 augustus 1886 in Oranjedorp (bij Nieuw-Dordrecht, gemeente Emmen).

Oranjedorp

Oranjedorp, dat oorspronkelijk Kollingsveen heette, dankt zijn ontstaan aan de vervening van het Boertanger moeras. In 1853 werd begonnen met het graven van het Oranjekanaal van de Drentsche Hoofdvaart richting Nieuw-Dordrecht. Toen dit kanaal in 1858 gereed was, begon de Drentsche Veen- en Middenkanaal Maatschappij het veen daar te ontginnen. De naam Kollingsveen is ontleend aan het woord kolling, dat kolk betekent.

Hazina Harmina werd geboren op 31 juli 1881 in Stadskanaal en trouwde op 4 april 1907 in Emmen met Albertus Bosch (bouwkundig opzichter), geboren op 25 september 1877 in Zwolle (woonachtig in Renkum), overleden op 9 juli 1959 in Groningen, zoon van Jan Bosch en Zwaantje Lindeboom. Hazina overleed op 16 februari 1945 in Zaltbommel. Zij kregen twee kinderen.

Dochter **Femmiëna Fokkeliena** werd op 17 mei 1883 in Nieuw-Dordrecht geboren. Zij trouwde met Gijsbert Pellicaan, geboren in De Werken en Sleewijk op 1 februari 1885, overleden op 6 juni 1841 in

Coevorden, zoon van Johannes Christoffel Pellicaan en Jacoba Cornelia van Herpen. Zij woonden in Woudrichem, maar vertrokken naar Geldermalsen.

Roelfien werd geboren op 12 augustus 1885 in Nieuw-Dordrecht en trouwde op 26 september 1912 in Emmen met Lute Wind (landbouwer), geboren op 21 februari 1883 in De Krim (Ambt Hardenberg), zoon van Evert Wind (landbouwer) en Jacoba Timmerman. Roelfien stierf op 17 augustus 1979 in Hoogeveen.

Lute was landbouwer in De Krim en had een landbouwmechanisatiebedrijf in Hoogeveen. Op 30 juli 1928 vertrekt het gezind Wind naar Coevorden om die plaats al in 1930 te verruilen voor Hoogeveen.

Harm Karst werd slechts enkele weken oud. Hij werd geboren op 1 juli 1887 in Nieuw-Dordrecht, en stierf op 5 augustus 1887.

Ook dochter **Bouwina Karstina** werd niet oud. Geboren op 16 september 1888 in Nieuw-Dordrecht, stierf zij binnen een jaar, op 2 september 1889 in Nieuw-Dordrecht.

Fokkeliëna ten slotte werd geboren op 16 mei 1890 in Nieuw-Dordrecht. Zij was christelijk gereformeerd en trouwde op 5 november 1914 in Emmen met Hendrik Herman Wind, broer van Lute Wind die met zus Roelfien was getrouwd. Hendrik (landbouwer, importeur, ondernemer) werd geboren 10 december 1889 in Slagharen (gedoopt op 2 februari 1890 in Lutten). Hij stierf op 21 maart 1960 in Enschede³ (begraven in het familiegraf in Lutten achter gebouw 'De Rank'), zoon van Evert Wind en Jacoba Timmerman. Fokkeliëna overleed op 29 september 1977 in Katwijk aan Zee en werd net als haar mand begraven in Lutten. Zij kregen vier kinderen, van wie het eerst levenloos werd geboren.

Hendrik kwam uit een welgesteld gezin en woonde als kind in De Krim. Zijn beide zusters hebben nooit gewerkt en hebben van hun vermogen geleefd. Hendrik importeerde en handelde in land- en tuinbouwmachines en tractoren onder de naam fa. H.H. Wind te Coevorden. Er werden allerlei machines geïmporteerd uit Frankrijk en Polen. Meer dan eens stonden er hele treinstellen vol met machines op het spooreplacement te Coevorden. Deze werden verkocht aan de landbouwers, meestal via de smeden in de omgeving.

Na zijn huwelijk verhuisde hij achtereenvolgens naar Coevorden, Almelo, Coevorden en Enschede. Hun dochter Jacoba, onderwijzeres, getrouwd met Egbert (Ep) Timmerman die ook onderwijzer was, woonde vele jaren bij hen in. Dit was voor beide partijen een goed compromis. De onderwijzers konden beiden werken en de oudjes konden lang in hun eigen huis blijven wonen. Hendrik werd steeds dover. Tv-kijken was een welkom tijdverdrijf waarbij hij soms in lachen uitbarstte om de mimiek van de mensen op de buis, terwijl hij absoluut niet kon verstaan waar het over ging. De ernstigste berichten konden hem dus in lachen doen uitbarsten. Hij is in Enschede gestorven als een vermogend man met o.a. zes huizen in Hilversum en drie in Coevorden,

---

³ Onderstaande informatie is afkomstig van Visscher, Wim. Pieter Kloosterman (1849-1922): De man, die stond aan de wieg van Klazienaveen. <http://www.vanderkaap.org/stamboom/harmkarstens/aaltje.htm>

Op 3 maart 1914 werd onder architectuur van G. en W. Wieringa te Coevorden, het bouwen van een boerderij met een bebouwd oppervlak van 1034 m² onderhands aanbesteed aan de laagste inschrijver G. Lietmeijer te Uithuizen voor f 11.530.

Een jaar later biedt Hendrik, landbouwer in de Krim, op 19 augustus 1915 een Groninger boerderij met 20 H.A. land, waarvan 14 H.A. in cultuur te koop of te huur aan. Op 20 juli 1922 biedt hij een Veenkoloniale Boerderij met 30 H.A. en ruime nieuwe gebouwen aan tram- en grintweg en aan het hoofdkanaal te huur aan.

Hendrik rijdt auto op een moment dat dat nog slechts voor weinigen is weggelegd. Op 16 september 1925, hij woont dan aan de Van Heutszsingel 24 te Coevorden, wordt aan hem het autokentekennummer D447 verstrekt.

Op 29 december 1938 koopt hij een boerderij met bouw- en groenland en een arbeiderswoning, samen groot 41.33.58 H.A. voor f 61.400. De "Vechtstreek" in Hardenberg vermeldt in het nummer van 20 mei 1939 dat er een aanbesteding zal plaats hebben voor rekening van de Hendrik van belangrijke herstellingen en een verbouwing van de boerderij wijk I-299 in De Krim en van het bouwen van een ijzeren kapberg. De aanbesteding wordt uitgesteld tot 1 juni 1939 en uiteindelijk gegund aan G. Zweers H.zn te Hardenberg voor f 6765,-

Op 19 november 1940 verkoopt hij een van zijn boerderijen in De Krim, de boerderij 'Deus Vobiscum' (God zij met U) groot 40 ha. voor de prijs van f 100.000.

Werken voor W.A. Scholten

Pieter was 'onderbaas' voor de grote Stadskanaalster vervener Hermannus Doeko Bosscher (1814-1867). Enkele jaren later, in 1878, vertrok hij met zijn gezin naar Stadskanaal, waar hij 'verlaatmeester' (sluiswachter) werd. In 1881 was Pieter Kloosterman samen met zijn broer Jitze als aannemer betrokken bij veenkanalisatiewerken in de omgeving van Nieuw-Buinen.⁴

Nog in datzelfde jaar werd hij door de bekende Groningse grootindustriële en aardappelmeel-fabrikant Willem Albert Scholten (1819-1892) aangesteld als opzichter over diens uitgestrekte veenbezittingen in Zuidoost-Drenthe als opvolger van de overleden Jan Hollenbeek. Er had een groot aantal sollicitanten naar deze functie gedongen, maar uiteindelijk werd aan Kloosterman, die niet eens had gesolliciteerd, de voorkeur gegeven. Hij zal door zijn vroegere werkgever Bosscher bij Scholten zijn aanbevolen.

Bosscher behoorde toentertijd namelijk met Scholten tot de belangrijkste aandeelhouders van de Maatschappij 'het Emmer-Compascuum' die op 15 mei 1874 van de Marktgenoten van Emmen en Westenesch het Emmer-Compascuum, groot 756.20.25 ha kocht.

⁴ <https://hvezod.org/wp-content/uploads/2019/02/2007-2.pdf>

In oktober 1881 werd Pieter Kloosterman (Stadskanaal) aannemer van het graven van een deel van het te graven kanaal uit het Zuiderhoofddeep van Nieuw-Buinen naar Buinen met een lengte van 1960 meter voor een bedrag van 2145 gulden.

Genoemde W.A. Scholten liep in die tijd met grote plannen rond om in zijn veengebied, dat later Klazienaveen zou heten, kanalen aan te leggen. Pieter Kloosterman zou voor deze klus de juiste man zijn. Hij vestigde zich in het voorjaar van het jaar 1882 in Nieuw-Dordrecht (Klazienaveen bestond toen nog niet). Onder zijn toezicht werd het eerste gedeelte van het later zo genoemde Scholtenskanaal (met zijn zij wijken) gegraven. Toen er meer opzichters nodig waren werd Pieter hoofdopzichter (chef veenderijen). Ook werd hij plaatsvervangend directeur van de in 1891 gebouwde turfstrooiselfabriek van de firma W.A. Scholten. Deze fabriek lag aan het begin van wat in 1906/07 het Scholtenskanaal 'in het Klazienaveen' werd genoemd (naar de vrouw van W.A. Scholten, Klazien Sluis). De zoon van Willem Albert, Jan Evert, kreeg de leiding over deze fabriek, die in W.O. II door brand werd verwoest.

Het ontslag van Constantinus V.

Op dinsdag 19 maart 1895 was er een zitting van de Arrondissementsrechtbank in Assen, waarin een rol was weggelegd voor Pieter Kloosterman. Terecht stond Constantinus V uit Klazienaveen die als machinist in dienst was van de firma W.A. Scholten. V vermoedde dat veen-opzichter Pieter Kloosterman probeerde hem te laten ontslaan. Daarop liet V zijn vrouw in oktober 1894 een brief schrijven aan W.A. Scholten in Groningen waarin o.a. werd gemeld dat de boekhouder Jan Munnink hem verteld had dat Kloosterman vroeger door mensen hun naam op een schoon papier (bedoeld wordt een leeg vel papier) liet zetten en vervolgens zelf een bedrag invulde zo groot als hij maar wilde en zo met Pruisisch geld en papier de mensen soms voor 60 gulden in de week benadeelde. Kloosterman werd verderop in de brief dan ook een schavuit genoemd. Kloosterman was volgens V koning op Klazienaveen en zijn de mensen die hem nog meer hebben verteld dan wat hiervoor werd vermeld bang voor Kloosterman. Dat was ook de reden dat zij geen melding hebben gedaan bij de marechaussee. Munnink vertelde hem dit, zei V, acht dagen voordat Kloosterman in het huis trok, waar hij nu woonde. Munnink ontkende tijdens de rechtszitting dat hij met V over Kloosterman heeft gesproken. V vertelt dan dat zijn vrouw ook bij het gesprek aanwezig was en dat anderen die hem allerlei dingen hebben verteld, bang zijn dat ze door Kloosterman zullen worden ontslagen. Het openbaar ministerie dat de brief was gericht aan de heer W.A. Scholten en dat die niet meer leeft, waardoor het bewijs niet is geleverd. Op verzoek van het o.m. wordt de zaak uitgesteld tot 9 april om de zoon van W.A., J.E. nog te horen in deze zaak. Deze was wegens 'ongesteldheid' verhinderd ter zitting te verschijnen.⁵

Tijdens de zitting op 9 april verklaard J.E. Scholten dat het ontslag niet te wijten was aan Kloosterman en dat V, ook als Kloosterman er niet was geweest, zou zijn ontslagen. De vrouw van V verklaart, niet onder ede, dat Jan Munning haar heeft verteld dat Kloosterman 'de lui' bedroog. Munning heeft dit onder ede verklaard (zie het 'subtiele' verschil tussen wel of niet onder ede). Het

---

⁵ <https://bit.ly/37hAyQt>

is volgens Scholten een onwaarschijnlijk verhaal omdat Kloosterman en Munning een prima onderlinge verstandhouding hadden en ook gezien het karakter van Munning.

De officier van justitie achtte belediging van Kloosterman bewezen, maar vroeg zich af of er wel sprake was van een strafbaar feit aangezien de brief niet aan beklagde, maar aan Scholten geadresseerd was. In artikel 266 van het wetboek van strafrecht wordt gesteld dat een belediging een belediging is ook als deze aan een derde wordt toegezonden en eist vijf gulden boete of een hechtenis van vijf dagen. V gaat niet akkoord met de straf, volstrekt niet voegt zijn vrouw er nog aan toe.⁶

Het eventuele vervolg is onbekend.

Op 30 september 1895 staat een Jacoba V. vroeger uit Brager-Compasuum, maar nu zonder bekende woon- of verblijfplaats, vrouw van Constantinus, in een hoger beroepszaak van een vonnis van het kantongerecht in Emmen voor de arrondissementsrechtbank in Assen. Zij was door de kantonrechter veroordeeld tot 20 gulden of 20 dagen vanwege het ongeoorloofd uitoefenen van het beroep van verloskundige. Het O.M. eiste bevestiging van het vonnis.⁷

Diefstal van turf

Een aantal rechtszaken in het begin van de twintigste eeuw werpt licht op het armoedig bestaan van de veenarbeiders. De rechtszaken hebben betrekking op het stelen van turf, een vergrijp dat, gezien de hoogte van de opgelegde straffen, hoog werd opgenomen. De rechtszaken werden dan ook niet door de kantonrechter afgedaan; de aangeklaagden moesten verschijnen voor de arrondissementsrechtbank in Assen. Op 12 maart 1906 eiste de aanklager van deze rechtbank zeven dagen cel in de zaak tegen Mell R. die in Barger-Compasuum turf had gestolen van Pieter Kloosterman.

Tijdens een eerdere zaak, op maandag 18 januari 1904, eiste het Openbaar Ministerie tegen drie personen die verdacht werden van het stelen van een hoeveelheid turf vijf dagen gevangenisstraf. Een van de verdachten was een Jacob J. uit Barger-Oosterveen die turf gestolen zou hebben van Pieter Kloosterman.

Op 11 april van hetzelfde jaar eiste de aanklager van de rechtbank zelfs 14 dagen cel tegen Geertuida B., vrouw van Jan M. in Barger-Oosterveen, opnieuw voor het stelen van turf.

Pieter Jan Hesens werd geboren op 30 november 1888 in het Limburgse Horst als zoon van Christiaan Hesens, bijgenaamd Rowwen Hèze, en Gertruda Scheeres. Hij had twee oudere zussen, één jongere zus en één jongere broer. Toen hij zeven was stierf z'n moeder. Zijn, dronkzuchtige, vader was overvraagd met de opvoeding van vijf jonge kinderen en de zorg voor zijn en hun levensonderhoud. Wat doe je dan in al je wanhoop? Je stuurt je kinderen op dievenpad. In de winter van 1899 betrapt veldwachter Sniijders de dan 10-jarige Pieter Jan, samen met z'n twee jaar oudere zus, twee keer bij

---

⁶ <https://bit.ly/3gMkcm3>

⁷ <https://bit.ly/34dXcr8>

het stelen van turf en een keer bij het stelen van twee palen uit de omheining van een weiland. 'Daar Christiaan Hesen zelf geen turf of andere brandstof heeft en dus niets te stoken heeft moeten genoemde kinderen iederen dag uit om in de behoefte van brandstof te voorzien hetgeen ten gevolgen heeft dat zeer vele klachten over gepleegde diefstallen van turf of anderszins geschieden', rapporteert de veldwachter. En dan ook nog te bedenken dat gedupeerden de brandstofdiefstal 'dikwijls verzwegen uit medelijden voor die kinderen'.

Pieter Jan en z'n zus belanden in de gevangenis in Roermond. Omdat ze nog geen zestien zijn, ontslaat de rechter hen van verdere rechtsvervolging. Maar hij bepaalt wel dat ze tot hun achttiende in een rijksopvoedingsgesticht worden geplaatst. Pieter Jan gaat in mei 1899 naar een gesticht in het Overijsselse Avereest, z'n zus naar een gesticht in Montfoort. De andere drie kinderen worden drie maanden later van hun vader gescheiden.

Als Pieter Jan op zijn achttiende weer bij zijn vader in America intrekt, zet die hem opnieuw tot stelen aan, ditmaal van spoorbielzen. Een getuige hoort Christiaan tegen z'n zoon zeggen: 'Voor ieder bils die gij thuis brengt, geef ik 3 sigaren.' Rowwen Hèze gebruikt de bielzen als brandhout en repareert er de vloer van zijn plaggenhut mee. Hij verdwijnt wegens heling voor twee maanden in de gevangenis, hervat daarna zijn leven van vallen en opstaan en sterft uiteindelijk pas op z'n 93e. Met Pieter Jan loopt het aanzienlijk slechter af. Nadat hij in 1912 een stuk bos in America in brand heeft gestoken, wordt hij krankzinnig verklaard. Hij brengt eerst twee maanden door in een inrichting in Medemblik. Eind 1912 wordt hij overgebracht naar het Sint-Servatius-gesticht in Venray. Daar overlijdt hij op 6 augustus 1918, 29 jaar oud.⁸

Na geweldsmisdrijven was diefstal het meest voorkomende misdrijf. De aard van de gestolen goederen was divers, maar het ging voornamelijk om eerste levensbehoeften zoals brandstof en voedsel. Voor de Eerste Wereldoorlog stalen de meeste dieven turf. Tijdens de oorlog was het aandeel turf flink gedaald, maar desondanks ging het toen toch nog altijd om meer dan een derde van het totaal aantal gestolen goederen. De turven werden meestal weggenomen van het zetveld waar ze lagen te drogen en waar ze waren opgestapeld voor vervoer naar klanten. Ondanks dat veel arbeiders in het zuidoosten van Drenthe werkzaam waren in de vervening, beschikte niet iedereen in dezelfde mate over turf. Over het algemeen hadden alleen vaste arbeiders, die woonden in een huisje van de vervener en gebruik maakten van een lapje van zijn grond, 'vrije huisbrand'. Het bezit van eigen turf sloot diefstal natuurlijk niet uit. Zo stal Bernard Hendrik Sulmann uit Zwartemeer op 26 februari 1916 turf van Lambert Lambers, omdat zijn eigen turf te nat was om te branden. Hij moest een boete betalen van vijftien gulden

---

⁸ <http://horstweethorst.blogspot.com/2017/10/intermezzo-pieter-jan-hesen.html>

Tabel 7.6 Absoluut en procentueel aantal goederen per soort dat is gestolen door beklagden uit het Drentse onderzoeksgebied in de periode 1911-1918

Ontvreemde goederen	1911-1914		1915-1918		Totaal	
	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
Turf	216	58,7	152	35,8	368	46,4
Geld en sieraden	33	9,0	50	11,8	83	10,5
Voedsel	12	3,3	44	10,4	56	7,1
Manufacturen en schoeisel	18	4,9	27	6,4	45	5,7
Bomen	18	4,9	18	4,2	36	4,5
Werktuigen en gereedschap	13	3,5	20	4,7	33	4,2
Vee en andere dieren	12	3,3	20	4,7	32	4,0
Luxe voedingswaren en genot	7	1,9	22	5,2	29	3,7
Bouwmateriaal en hout	8	2,2	16	3,8	24	3,0
Fietsen	4	1,1	17	4,0	21	2,6
Huisraad en serviesgoed	8	2,2	4	0,9	12	1,5
Overige goederen	19	5,2	35	8,2	54	6,8
Totaal	368	100	425	100	793	100

Seizoensarbeiders en losse arbeiders hadden minder privileges dan vaste krachten. Ook wat betreft de brandstofvoorziening hoefden ze meestal niet te rekenen op hun werkgever. Deze situatie zal turfdiefstallen in de hand hebben gewerkt. Dat er nogal wat turven van het veld verdwenen, kan er ook op wijzen dat veenarbeiders diefstal van turf niet altijd als een 'echt' misdrijf beschouwden, omdat ze de turven zelf staken en de turven bovendien in overvloed aanwezig waren. Niet iedereen zal zodoende bereid zijn geweest duur te betalen voor een product dat naast de deur letterlijk zomaar voor het grijpen lag. Dit verklaart waarom veel turfdiefstallen vrij openlijk zijn gepleegd. Dieven werden namelijk vaak betrapt door buurtbewoners, terwijl ze bezig waren turven van een naburig veld op een kruiwagen te laden, of terwijl ze de buitgemaakte turven naar huis kruiden. Turfdiefstallen werden regelmatig gepleegd door meerdere mensen tegelijk. Het Wetboek van Strafrecht voorzag in zwaardere straffen als diefstallen waren gepleegd door 'twee of meer vereenigde personen', maar desondanks bleven de sancties vaak vrij laag. Hinderika Tien, haar man Frederikus Sanders en Freerk Sanders uit Emmer-Erscheidenveen stalen op 1 september 1916 gezamenlijk turf van Johannes Pool, maar ze werden daarbij op heterdaad betrapt door Pool en zijn vrouw Arendje de Jonge. Toen Pool ze aansprak op de diefstal, kreeg hij te horen: 'Als je de turf terug wilt hebben moet je ze maar achter onze woning vandaan halen'. Pool schakelde de politie in en de beklagden werden opgepakt. De rechter veroordeelde de dieven ieder tot drie dagen gevangenisstraf.

De invloed van de overheid op het vervolgen van criminaliteit kan zijn weerslag hebben op rechterlijke uitspraken. Zo maakt de veronderstelde effectievere opsporing en vervolging van strafbare feiten een daling aannemelijk van het aantal vrijspraken. Tabel 4.7 laat zien welke straffen rechters in de periode 1900-1918 oplegden aan beklagden uit het Drentse onderzoeksgebied. Er is alleen gekeken naar het rechtsgebied van de arrondissementsrechtbank te Assen, omdat eventuele

verschillen per rechtbank de uitkomsten kunnen vertroebelen. De vonnissen zijn steeds gebaseerd op een beperkt aantal strafsoorten. Bij het tot stand komen van het Wetboek van Strafrecht in 1886 was immers gestreefd naar een zo groot mogelijke eenvoud en dat had erin geresulteerd dat er sindsdien nog slechts twee hoofdstraffen bestonden: geldboetes en gevangenisstraffen.

Aan het begin van de twintigste eeuw hebben diverse verschuivingen plaatsgevonden in de soorten straffen die Drentse rechters oplegden. In de steekjaren 1900 en 1906 bestond meer dan zestig procent van de veroordelingen uit gevangenisstraffen. Het aandeel geldboetes besloeg toentertijd nog geen dertig procent, terwijl in gemiddeld zeven procent van de gevallen vrijspraak volgde. In de jaren direct voor de Eerste Wereldoorlog nam het percentage vrijspraken iets toe ten opzichte van 1900 en vooral 1906. Tegelijkertijd werden veel meer geldboetes opgelegd dan voorheen, terwijl er zowel absoluut als procentueel sprake was van minder gevangenisstraffen. Het lijkt er dus op dat de rechterlijke macht in de vooroorlogse jaren 1911-1914 milder was gaan oordelen ten opzichte van de periode daarvoor.

Tabel 4.7 Absoluut en procentueel aantal veroordelingen per strafsoort dat is opgelegd door de arrondissementsrechtbank te Assen aan beklaagden uit het Drentse onderzoeksgebied, 1900-1918

Jaar	Vrijspraak		Geldboete		Gevangenisstraf		Overige uitspraken	
	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
1900	38	9,1	123	29,4	258	61,6	0	0,0
1906	18	4,9	104	28,2	246	66,7	1	0,3
1911	33	7,0	175	37,2	260	55,3	2	0,4
1912	63	11,7	213	39,6	248	46,1	14	2,6
1913	46	9,4	243	49,8	192	39,3	7	1,4
1914	35	9,4	138	37,0	188	50,4	12	3,2
1915	33	5,7	165	28,4	379	65,1	5	0,9
1916	34	3,9	231	26,6	582	67,0	22	2,5
1917	69	7,3	280	29,6	566	59,8	31	3,3
1918	86	8,8	403	41,2	463	47,3	26	2,7
1911-1914	44,3	9,5	192,3	41,1	222,0	47,5	8,8	1,9
1915-1918	55,5	6,6	269,8	32,0	497,5	59,0	21,0	2,5
1911-1918	49,9	7,6	231,0	35,2	359,8	54,9	14,9	2,3

Tussen 1911 en 1914 legden de rechters in Drenthe vaker een alternatieve straf op dan aan het begin van de twintigste eeuw. Daarbij is de invloed van de Moderne School waarneembaar, de stroming die binnen het strafrecht streefde naar aandacht voor individuele kenmerken van daders. Zo werden kinderen tot een jaar of zeventien vanaf 1906 naar een tuchtschool gestuurd als zij een vrijheidsstraf kregen opgelegd. Bedelaars en landlopers kwamen na een paar dagen cel meestal terecht in een rijkswerkinrichting. Deze straf bestond al langer, maar werd in de steekjaren 1900 en 1906 nog nauwelijks toegepast. Ten slotte steeg het aantal strafzaken waarin de rechter een dagvaarding nietig verklaarde, de officier van Justitie niet-ontvankelijk verklaarde, of de verdachte ontsloeg van verdere rechtsvervolging. Het lijkt er zodoende op dat de rechtbank het onderzoek en de daaropvolgende besluitvorming in toenemende mate professionaliseerde.

Gedurende de Eerste Wereldoorlog vond een verschuiving plaats naar strengere straffen. Het procentuele aantal vrijspraken daalde tot onder het niveau van het begin van de twintigste eeuw en

ook het aandeel geldboetes nam af. Het percentage gevangenisstraffen steeg in 1915 en 1916 tot maar liefst tweederde van het totaal aantal uitspraken. Daarna volgde een daling, waarbij dit aandeel in 1918 terechtkwam op het niveau van de vooroorlogse periode 1911-1914. De gemiddeld zwaardere straffen tijdens de Eerste Wereldoorlog ondersteunen de veronderstelling dat het Openbaar Ministerie gedurende de oorlogsjaren effectiever te werk ging dan voorheen. Het aandeel vrijspraken liep terug, terwijl de sterke toename van gevangenisstraffen erop duidt dat vooral ernstige zaken vervolgingsprioriteit hadden.⁹

Vertrouwing van W.A. Scholten

Kloosterman ontwikkelde zich steeds meer als een vertrouwing van W.A. Scholten. Laatstgenoemde liet zich echter nooit in Zuidoost-Drenthe zien. Kloosterman ging geregeld in Groningen aan de Grote Markt bij hem op bezoek om over de gang van zaken bij de veenderij te spreken. Inmiddels woonde hij zelf dichtbij de turfstrooiselfabriek.

Het Scholtenhuis aan de Grote Markt in Groningen waar W.A. Scholten woonde en dat in W.O.II zeer berucht werd omdat de SD erin gevestigd was.

---

⁹ Eggens, A. (2005). Van daad tot vonnis. Door Drenten gepleegde criminaliteit voor en tijdens de Eerste Wereldoorlog. Groningen. <https://www.rug.nl/research/portal/files/33260868/thesis.pdf>

Scholten bezat ook nog een villa aan de Verlengde Hereweg in Groningen.

Op 28 februari 1899 waren Pieter en Aaltje 25 jaar getrouwd wat voor de kinderen aanleiding was om een kleine advertentie te plaatsen in de Provinciale Drentsche en Asser Courant.

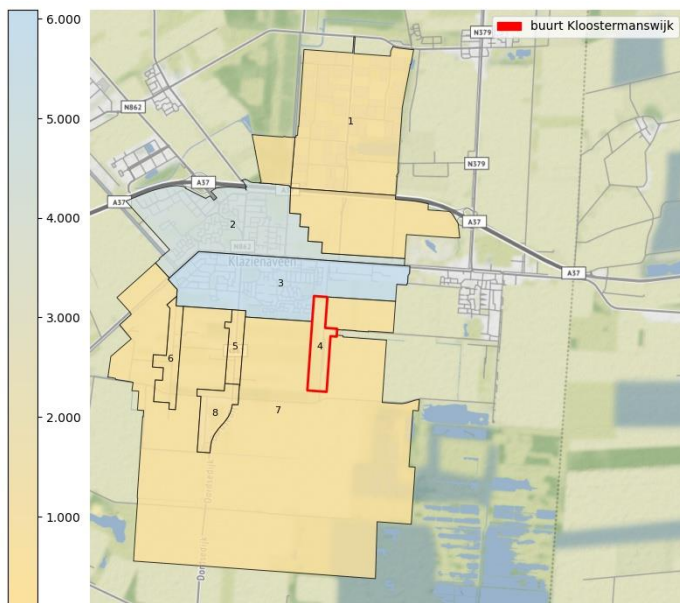
Ook toen zij 45 jaar getrouwd waren verscheen er een advertentie in de krant.

Vervenen voor eigen rekening

In die tijd was Pieter daarnaast voor eigen rekening gaan vervenen. Zo kocht hij enkele kilometers noordelijk van de fabriek een aantal veenplaatsen. Ook verwierf Kloosterman veen aan de zuidkant van het Van Echtenskanaal bij de Smeulveensebrug. In 1900 legde hij zijn functie bij de firma Scholten neer om geheel voor zichzelf te beginnen. Naar mag worden aangenomen is dit in goede harmonie gebeurd. In diezelfde tijd ruilde hij namelijk met de erven W.A. Scholten enkele veenplaatsen. Hierbij droeg Kloosterman zijn noordelijk gelegen veenplaatsen aan hen over. Op zijn beurt verkreeg Kloosterman enkele aan Scholten toebehorende veenplaatsen bij de Smeulveensebrug aan het Van Echtenskanaal. Die voegde Kloosterman toe aan het veen dat hij daar al had.

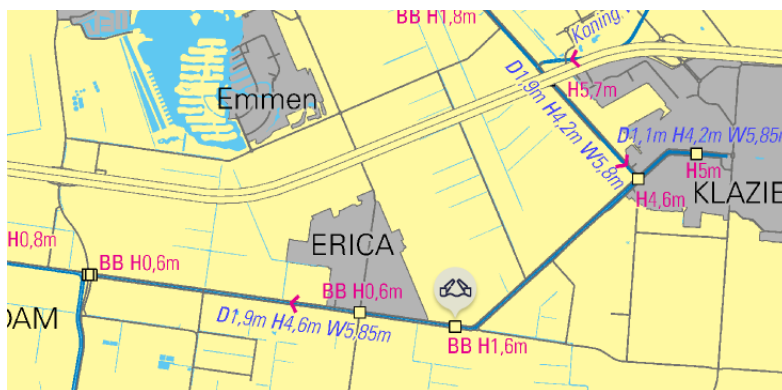
De wijk die Kloosterman door dat veen aanlegde (verlengde), zou later als Kloostermanswijk zijn naam dragen. Hij werkte in de vervening samen met zijn te Stadskanaal wonende broer Jitze Kloosterman, die ook veen (bij Zwartemeer) bezat.

Kaart van de wijk Klazienaveen met het aantal inwoners per buurt in 2020, AlleCijfers.nl.
© Kaartdata van het CBS & ESRI Nederland, kaartachtergrond van Stamen & OSM.

Kloostermanswijk in Klazienaveen.

Na zijn vertrek bij de firma Scholten was Pieter in Erica gaan wonen. Hij bouwde daar (bij de Oosterveenschebrug) een boerderij annex winkel, café-logement en paardenstalling (later café Lohues, bij de brug over de Ensingwijk aan de Verlengde Vaart NZ).

De Oosterveenschebrug.

Op 12-maart 1902 was Pieter betrokken bij de oprichting van de "Vereniging tot stichting en instandhouding van Scholen met de Bijbel voor de omliggende veenkoloniën". Op 14 mei 1903 werd de eerste steen gelegd van de School met de Bijbel in Nieuw Dordrecht. Deze steen vermeldt Ds. G.J.D. Aalders als erevoorzitter en P. Kloosterman als voorzitter en werd later ingemetseld in de bewonersflat die op de plaats van de school werd gebouwd.

In de Emmer Courant van 25 februari 1905 werd Kloosterman als werkgever veel lof toegezwaard: *'Evenals dat vorige jaren het geval was, heeft de heer Kloosterman, vervener alhier, verleden week alle werklieden met hunne resp. vrouwen een avondje te zijnen huize uitgenoodigd en hen in een prettige stemming gebracht door 't geven van voordrachten en terwijl daarbij de inwendige mensch*

ook niet vergeten werd. Zeker wel een goed middel om tussen patroon en personeel een flinke verhouding te bevorderen’.

Een aantal jaren later verhuisde hij met zijn gezin weer naar Klazienaveen. Hij bouwde daar aan het Van Echtenskanaal - waar hij een aantal huisplaatsen bezat - een voor die tijd royale woning (later bewoond door zijn schoonzoon Tjalling Heldring, thans Van Echtenskanaal N.Z. 170).

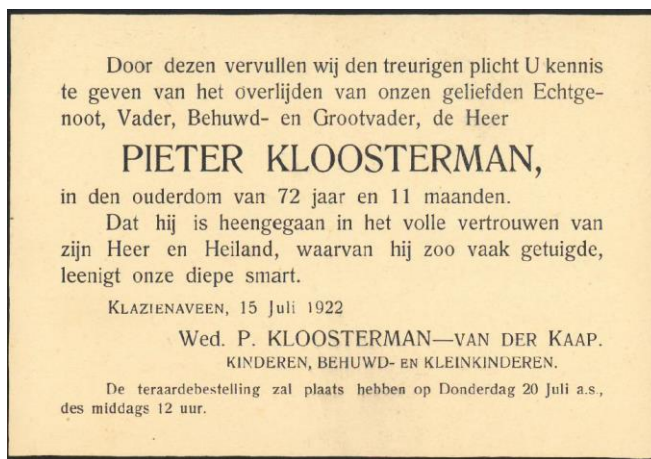
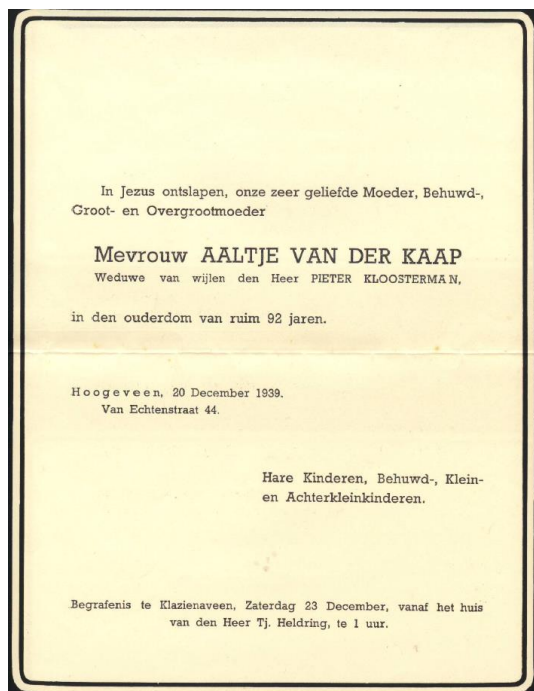
Van Echtenskanaal N.Z. 170 in 2020.

Pieter Kloosterman ontwikkelde zich tot een van de belangrijkste particuliere verversers van Klazienaveen. Hij was er ook maatschappelijk actief, zo was hij voorzitter van het bestuur van de school met de bijbel en bestuurslid van enkele waterschappen. Hij overleed op 15 juli 1922 op 72-jarige leeftijd te Klazienaveen. Dat hij geliefd was bij alle lagen van de bevolking blijkt onder meer uit de door de *‘deelnemenden oud-medeburger’* pastoor A.C. Damen geschreven condoleantiebrief. Deze oud-pastoor van Klazienaveen kenschetste Kloosterman hierin als *‘een humaan man, die zijn medemenschen eerbiedigde’*. De Kloostermanswijk is al lang gedempt. Sindsdien houdt de naam van de straat langs die voormalige wijk de herinnering aan Pieter Kloosterman, de man die aan de wieg van het ontstaan van Klazienaveen heeft gestaan, levend. Als bijzonderheid kan tenslotte nog worden vermeld dat op zijn graf op de algemene begraafplaats van Klazienaveen zich een opvallende monumentale graftombe van Pieter Kloosterman bevindt.¹⁰

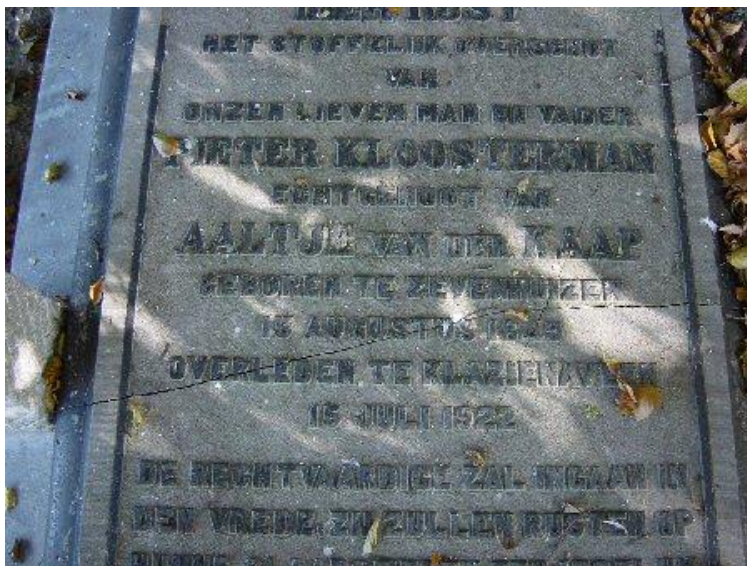
Pieter Kloosterman stierf op 15 juli 1922 in Klazienaveen. Na zijn overlijden ging Aaltje met haar dochter Temmiena Fokkeliena en haar kleinzoon Pieter op 4 november 1927 naar de Boven Havenstraat 11 te Kampen. De oudere broer van Pieter, Johannes Christoffel was al op 9 oktober 1925 naar Kampen gegaan. Aaltje en Temmiena verhuisden op 5 juli 1933 naar de Van Heutszsingel 35 in Coevorden en op 3 mei 1939 naar de Van Echtenstraat 44 te Hoogeveen. Hier stierf Aaltje op 20 december 1939.

Zowel Pieter als Aaltje zijn begraven in Klazienaveen.

¹⁰ Wim Visscher in Kroniek. Tijdschrift Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe, juni 2007, nr. 2, blz. 14 e.v.
<https://hvzod.org/wp-content/uploads/2019/02/2007-2.pdf>

Graf van Aaltje van der Kaap en Pieter Kloosterman in Klazienaveen.

De arbeidsenquête van 1891

Rond het midden van de negentiende eeuw was, ook in ons land, een begin gemaakt met de industriële samenleving. Een ontwikkeling die grote gevolgen had voor de hele bevolking, maar zeker voor de arbeiders. Dat gold niet alleen voor hun werk in de fabrieken, de relatie tussen werkgevers en arbeiders, maar zeker ook voor hun leefomstandigheden.

In 1886 werd een parlementaire enquêtecommissie ingesteld die onderzoek moest doen naar de werkomstandigheden van arbeiders in fabrieken en werkplaatsen. Op deze manier kon de overheid onder andere besluiten of het "Kinderwetje" van Van Houten uit 1874 aangepast moest worden. In deze wet 'houdende maatregelen tot het tegengaan van overmatigen arbeid en verwaarlozing van kinderen' werd bepaald dat kinderen tot 12 jaar niet in fabrieken mochten werken. Een verbod dat overigens niet gold niet voor huiselijke en persoonlijke diensten en op veldarbeid.

Vanwege een wijziging in de grondwet werden de Eerste en Tweede Kamer echter ontbonden en het onderzoek werd niet afgerond. In 1889 werd er een wet aangenomen die overmatige en gevaarlijke arbeid van jeugdige personen en van vrouwen moest tegengaan.

Op 19 januari 1890 werd, bij wet, besloten tot *een 'onderzoek omtrent de maatschappelijke toestanden der arbeiders, omtrent de verhoudingen tusschen werkgevers en arbeiders in verschillende bedrijven, en omtrent den toestand van werkplaatsen en fabrieken met het oog op de veiligheid en de gezondheid der werklieden'*.

Er werd een Staatscommissie benoemd, die een relatief groot aantal bedrijven en instellingen en de daarbij betrokkenen (zowel werkgevers als werknemers) vragen voorlegde. Tussen 11 augustus en 12 september 1890 werden 220 getuigen gehoord in de veenkoloniën in Friesland, Overijssel en Drenthe. Een van hen was Pieter Kloosterman.

De grote staking

Centraal in het interview staan de oorzaken van een recente staking van veenarbeiders. Het is echter duidelijk dat de ondervragers ook weet hebben van een eerdere grote staking die op 11 april 1888 was uitgebroken in Zuidoost Drenthe, waaraan zo'n 1200 veenarbeiders hadden meegedaan. Centrum van de staking was Nieuw-Amsterdam. Inzet was meer loon en de afschaffing van de zogenaamde verplichte winkelnering. Gedwongen winkelnering wil zeggen dat een deel van het loon besteed moest worden bij de werkgever of in door de werkgever aangewezen winkelbedrijven. Dit werd bijvoorbeeld afgedwongen door het loon uit te betalen in bonnen die alleen in bepaalde winkels konden worden besteed. Het loon werd soms ook uitbetaald in tapperijen (kroegen). Wat daarvan de gevolgen waren laat zich raden.

De grote verveners gaven uiteindelijk toe en betaalden voortaan 'geld in 't veld'. Maar pas in 1907 werd de gedwongen winkelnering wettelijk verboden, al was het ook daarna nog niet volledig verdwenen.¹¹

Pieter was, zoals gezegd, in die periode werkzaam als veenbaas, in dienst van Willem Albert Scholten. Deze zoon van een predikant stichtte zo'n 24 fabrieken, in binnen- en buitenland, op het gebied van aardappelmeel, aardappelmoutwijn, strokarton, suiker en turfstrooisel. Daarnaast was hij, een tijdlang, ook actief in het ontginnen van het veen. Hij was in 1873 bij toeval betrokken geraakte bij de koop van veengrond te Emmer-Compasuum. In 1874 kocht hij het Smeulveen van 974 hectare en 1000 hectare in het Barger-Oosterveen. Hiermee hoopte hij zijn suiker-, aardappelmeel- en strokartonfabrieken van brandstof te voorzien. Door aankopen en ruiling beschikte hij uiteindelijk over 2.200 hectare veengebied. Zijn directe bemoeienissen met de veenaafgraving wilde hij in 1890/91 beëindigen en daarop heeft het gesprek met Pieter betrekking.

---

¹¹ Zie ook: Sieweert, S. (2009). Een onderzoek naar het ontstaan van de representatie van veenarbeiders in Drenthe aan het einde van de negentiende eeuw. Master Thesis.

<https://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/34403/Master%20Thesis%20Representatie%20van%20de%20Drentse%20veenarbeiders%20aan%20het%20einde%20van%20de%20negentiende%20eeuw.pdf>

Terwijl hij nog wel zelf zorgdraagt voor de afwatering van het veen en het drogen van de turf die vorig jaar niet droog is geworden heeft hij het afgraven nu uitbesteed aan mensen die van hem een stuk veen huren. Pieter was en bleef als veenbaas toezichthouder, maar sinds het veen wordt verhuurd zijn zijn werkzaamheden wel veranderd. Hij houdt nu niet langer toezicht op het werk van de veenarbeiders, maar op de huurders. Hij moet erop toezien dat zij het werk goed uitvoeren. Hij heeft daarnaast het opzicht over de turfstrooiselfabriek als de directeur, die in Groningen woont, er niet is. Deze fabriek was onlangs in Klazienaveen neergezet.

Pieter wordt gevraagd verslag te doen van een staking die recent had plaatsgevonden. Bij de afrekening in november of december was het de gewoonte dat de baas vertelde of hij de arbeiders ook voor het volgend jaar nodig hadt en dat zij dan aangaven of zij beschikbaar waren. De jonge heer Scholten (Jan Evert), die in naam van 'den ouden heer' de veenderij administreerde, schreef dat met het afgraven van het veen haast gemaakt moest worden. Toen wist ik wat mij met de arbeiders te doen stond, zegt Pieter.

Maar in januari schreef de oude Scholten dat het voltooiën van een nieuwe fabriek zoveel tijd kostte dat hij de vervening wilde uitbesteden en dat Kloosterman moest proberen de arbeiders aan ander werk te helpen. Pieter zag daartoe wel mogelijkheden en verscheidene arbeiders vonden ook inderdaad ander werk.

Sommigen konden bij Scholten blijven werken, anderen kregen een schadevergoeding. Maar een paar mensen hadden al werk bij een ander aangenomen, zonder dat te melden. Ondanks het feit dat ze mochten blijven, wilden ze toch aanspraak maken op een schadevergoeding. Bijvoorbeeld een zekere Van Tellingen, zegt Pieter, een man met een groot huishouden en 'wat halsstarrig van karakter'. Hij kon bij ons blijven werken. Er was namelijk afgesproken dat de huurder van het veen de arbeiders van de heer Scholten moest aannemen. Tellingen had al nieuw werk aangenomen, en toch wilde hij nog schadevergoeding hebben.

Aan wie is een schadevergoeding gegeven, vraagt de commissie hem? Aan arbeiders die bij Scholten of bij Kuik, die het veen gehuurd had, geen werk zouden krijgen., antwoordde Pieter. Waarop de commissie vervolgens vraagt of deze Kuik een vergunning heeft. Nee, zegt Pieter, maar hij heeft wel een slijterij. De mensen die bij Kuik in dienst traden ontvingen geen schadevergoeding. De vraag naar de winkel wordt pas begrijpelijk als we weten dat er vaak sprake was van gedwongen winkelering, wat voor de arbeider, zoals we zagen, meestal zeer onvoordelig was.

Wanneer is aan de werklieden medegedeeld, dat de heer Scholten zelf niet meer liet graven, vraagt de commissie. In de week van 17 tot 24 Januari, antwoordt Pieter. Ik kreeg op 17 januari een brief van de oude heer Scholten. Heb je de inhoud van die brief toen aan de arbeiders meegedeeld? Ja, maar niet meteen aan iedereen. Eerst aan enkelen, van wie ik verwachtte dat ze niet meteen 'rumoer' zouden maken. Ik dacht dat Scholten misschien nog van gedachten zou veranderen. Ik was namelijk vier dagen eerder nog bij hem in Groningen geweest en toen had hij er niets over gezegd, al was hij het toen al van plan. Vervolgens is het langzamerhand door de onderbaas aan iedereen verteld. Dus niet lang daarna wist iedereen het? Ja.

Dan blijkt dat Pieter zich loyaal opstelt ten opzichte van Scholten. De commissie meent dat Scholten het contract met de arbeiders dus heeft verbroken. Ja dat is wel zo, zegt Pieter, maar ik denk dat hij pas later de gevolgen heeft ingezien. Hij was namelijk wel geneigd het met iedereen goed te maken en de schadevergoeding vond hij ook een zeer goed idee.

Maar ondertussen heeft Scholten aan hen, die zich inmiddels van ander werk voorzien hadden, geen schadevergoeding toegekend. Nou, zegt Pieter, die mensen zouden wij in het werk gehouden hebben, maar toen wij bij hen kwamen, hadden zij al ander werk. Of Van Tellingen en die andere arbeiders behoorden tot degenen, aan wie in de week van 17 tot 24 Januari verteld werd dat er niet gewerkt zou worden, kan Pieter zich niet herinneren.

Dan stelt de heer Reeling Brouwer, een van de commissieleden een vraag die betrekking heeft op gedwongen winkelnering zonder dat met zoveel woorden te zeggen: 'De grootste schade voor de arbeiders bestond hierin, dat zij nu genoodzaakt waren naar een baas te gaan, die een winkel hield? Het was Van Tellingen, volgens Pieter, niet bekend, dat Kuik een winkel zou gaan houden: Van Tellingen wilde altijd graag geld hebben, Kuik heeft die winkel pas in de tweede helft van maart gekregen. 'Als Kuik dadelijk gezegd had: ik wil een winkel gaan houden, zou het de vraag zijn of hij het veen wel in het geheel of althans onder die voorwaarden van den heer Scholten zou hebben gekregen. Hij (Kuik) neemt den arbeiders echter niet te veel af; ik heb er nog nooit over horen klagen, maar, zo geeft Pieter toe, 'de menschen zijn niet zoo vrij.'

De hele zaak ligt volgens commissielid Van Alphen toch wel wat genuanceerder. *'Het geheele geval was kwaad voor de arbeiders. Door het verbond der verveners waren de werklieden niet in staat om ander werk te nemen en daardoor (werden zij) in hun recht verkort. Er is toch eene vereeniging van verveners om geen werkvolk van een ander aan te nemen, tenzij men een briefje van ontslag heeft?'*

Nu werd het akkoord van de zijde van den heer Scholten verbroken en konden de menschen niet bij een ander gaan. Andere bazen behoorden hen althans niet aan te nemen. Zij hadden zich daartoe verbonden. Dat de arbeiders bij Scholten buiten werk geraakten zonder dat hun een briefje van ontslag werd uitgereikt, zoodat zij vrij contract konden sluiten met anderen, en dat zij bij anderen geen werk konden krijgen, omdat dezen hen niet mochten aannemen volgens het reglement, is eene zaak die hen gekrenkt heeft. Gij zult zelf wel gevoelen dat het ding niet in den haak is?' Ja dat is zo, zegt Pieter, maar ik woon 'zoover naar boven', dat ik van dat contract heel weinig weet. Maar de heer Scholten is toch lid van die vereniging? Dat zou mij niet verwonderen.

Mochten die mensen gratis in hun woning blijven wonen? Ja. Tot hoe lang? Tot mei 1892. Degenen, die bij ons aan het werk gebleven zijn, betalen geen huur; die bij Kuik zijn gaan werken, betalen huur op dezelfde voorwaarden als vroeger hij de heer Scholten, naar verhouding van het werk, dat zij verrichten. En hoe gaat het met de huur van de woningen van hen die niet naar Kuik zijn overgegaan en niet bij u aan het werk gebleven zijn? Die zouden wel huur verschuldigd zijn, omdat zij werk konden krijgen. Maar daar komt, volgens Pieter, niets van terecht. 'Men kan ze toch niet door den

deurwaarder eruit laten zetten, al verbranden ze, zoals Van Tellingen doet, nog de turf van den heer Scholten op den koop toe.'

Is aan de werklieden, die het betreft, een schriftelijke toestemming gegeven om bij anderen aan het werk te gaan? Neen, maar mondeling heb ik voor hen werk gevraagd bij de Echtensche veencompagnie. Het was toch redelijk geweest, zegt Van Alphen, indien de heer Scholten *'den menschen een briefje had gegeven om bij anderen te kunnen gaan en eene schadeloosstelling bovendien. Nu bleven de lieden gebonden onder het contract, waarvan de heer Scholten zichzelf losmaakte?'*

'Zij konden werk krijgen', antwoordt Pieter. *'Ik heb 's zaterdags tot hen gezegd: gij kunt allen komen bij Van Echten, maar wanneer gij er geen zin in hebt, dan kunt gij gerust naar een ander gaan.'*

Is de heer Van Echten geen lid van de vereniging van verveners? *'Dat weet ik niet, maar het reglement is meer voor het volk, wanneer het aan het werk is, dan wel voor vóór dien tijd.'* Gij hebt dus zooveel mogelijk gezorgd, dat het volk er geen schade bij had, maar op den vorm der handeling is aanmerking te maken? Ja.

Zijn, behalve aan Kuik, ook nog aan anderen veenputten verhuurd? Ja, nog aan Louissen te Noordbarge (Harm Louissen -1834-1923- een nazaat van gevluchte Franse hugenoten, getrouwd met Jantien Wever uit Odoorn) en een klein perceel aan J. de Vries te Barger-Oosterveen, aan deze drie. Heeft de heer Scholten daarbij goede prijzen bedongen? Nee, Kuik en Louissen krijgen nog geld toe. Zo is op een put, door mij begroot op f1400, f 500 toegegeven, alleen om het volk maar aan het werk te houden.

Welke verplichtingen hebben de huurders der veenputten? Het veen op te ruimen. Alleen Louissen is ook verplicht daarbij wijken te verlengen, Diens veen kost dus wat meer werkloon dan het veen bij Kuik, dat reeds doorsneden is.

Wat staat er in de contracten tussen de heer Scholten en Kuik en Louissen? Zij verklaren zekere oppervlakte veen gehuurd te hebben, en verbinden zich het veen af te graven, dat zij geheel voor eigen rekening verkopen. Hoe komt het, dat beide huurders nog geld toe krijgen, terwijl Louissen wel wijken moet graven, maar Kuik niet?

Voor Louissen worden door het wijkgraven de kosten groter, dan hetgeen hij met de turfprizen maken kan, terwijl Kuik, als alles meeloopt, precies zal uitkomen. Maar nu de turf duur is, was het veen huur waard. Omdat er echter geen liefhebbers voor waren, werd er niet veel geboden en toen er niet voor geboden werd, gaven wij er geld op toe.

Het zou voor de heer Scholten dus voordeliger zijn geweest, als hij ook geen veenputten verhuurd had, ware het niet, dat hij dan de arbeidersgezinnen had moeten schadeloosstellen? Het was voordelig voor Scholten geweest, als hij niet verhuurd had, zegt Pieter. Hij geeft nu geld toe, dat is geheel en al gebeurd om de arbeiders te gerieven.

Is het niet juister te zeggen, meent de commissie, dat de heer Scholten het minst dure middel gezocht heeft om van de arbeiders af te komen? Ik geloof dat het idee van den ouden heer geweest is: ik wil niet vervenen, en nu zoek ik een middel om dat in orde te krijgen.

Als ik het wel begrijp, zal Kuik nu goede zaken maken? Ja, de turfpreizen gaan omhoog. En hij heeft een winkel opgericht? Ja, maar er is toch altijd het risico, dat de turf niet droog wordt.

Wordt bij u naar het tarief van Oranjedorp gewerkt? Ja wel, en ook naar dat van Nieuw-Amsterdam, maar ons werk valt daar bijna nooit onder. Het loon wordt meestal in overleg met de werklieden bepaald. De heer Van Alphen vraagt dan aan Pieter: Hebt gij meestal buitenmodels werk? Pieter antwoordt daarop bevestigend. Hebt gij nu ten aanzien van al dergelijk werk eenvoudig bepaald: zoveel loon geef ik ervoor? Neen, dat is in overleg met de arbeiders gedaan. Het is zelden, dat er overvloed van turfgravers is; dit jaar was het volk ook zeer zuinig, en dan moet er van zelf overleg met het volk plaats hebben, anders gaat het heen. Kan Kuik het nogal goed met het volk vinden? Ja wel.

Commissielid Reeling Brouwer stelt vervolgens een vraag over de huisvesting: 'Zijn de woningen, door de Echtensche veencompagnie en door den heer Scholten gebouwd, nogal knap? Die door de heer Scholten zijn gebouwd, zijn niet groot maar vrij net, van de Compagnie trouwens ook. Zijn er ook woningen, door de arbeiders zelf gebouwd? Ook wel. Op welke wijze wordt dan de grond door de eigenaren verhuurd? Bij de hectare. Hoeveel huur wordt daarvoor betaald? 10 gulden per hectare; er wordt dan wat boekweit op gezaaid, maar het is slechts tijdelijk, want het veen zit er nog bovenop.

De heer Van Swinderen stelt vervolgens nog een vraag over de gezondheidszorg: 'Hoe is het gesteld met de geneeskundige en verloskundige hulp?' Treurig, de dokter moet van Emmen of van Nieuw-Amsterdam komen.

Ten slotte is er nog een vraag over het onderwijs. 'Hoe is het met het schoolbezoek? Ook treurig. De school is in Nieuw-Dordrecht en ligt van ons veen wel een 40 minuten af, terwijl andere venen nog wel ruim een half uur verder ervan afluigen. Kunnen de kinderen wel naar school gaan met die afstanden? Bij den winterdag en met de slechte wegen is dit zeer moeilijk.